

บทที่ 4

วิถีชีวิตชาวบ้าน

ในบทนี้ จะเป็นการเสนอข้อมูลระดับชุมชน ซึ่งเป็นบริบทที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของ "ยาย" ในฐานะสมาชิกของชุมชน ข้อมูลของชุมชนจะสะท้อนให้เห็น ระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม บรรทัดฐานต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นวัตถุดิบในการนิยามสถานการณ์ของ "ยาย" ที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย ในการศึกษาครั้งนี้

ประวัติการตั้งถิ่นฐาน

ที่ตั้งของหมู่บ้านกุเหล็กในปัจจุบัน เดิมเป็นป่าใหญ่ชื่อ ป่าหนองเม็ก-ลุมพุก อยู่ในเขตการปกครองของจังหวัดมหาสารคาม มีพื้นที่เชื่อมโยงติดต่อกับอำเภอโกสุมพิสัย อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม และ กิ่งอำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ปัจจุบันได้มีการแบ่งเขตการปกครองใหม่ทำให้ที่ตั้งของป่าหนองเม็ก-ลุมพุก อยู่ภายใต้เขตการปกครองของอำเภอบ้านไผ่ ซึ่งยกฐานะจากกิ่งอำเภอ ดังนั้น บ้านกุเหล็กในปัจจุบันจึงขึ้นอยู่กับอำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น

เมื่อประมาณ พ.ศ. 2434 มีผู้อพยพมาตั้งถิ่นฐานครั้งแรกแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 อพยพมาจากอำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม มีนายภูมิ แก้วหย่องเป็นผู้นำมา กลุ่มที่ 2 อพยพมาจากอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม มีนายกระดุก สายทอง เป็นผู้นำมา กลุ่มที่ 3 อพยพมาจากบ้านบ่อใหญ่ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม มีนายอ้วน นามบุตรดี เป็นผู้นำมา เนื่องจากชาวบ้านดังกล่าวเผชิญกับความอดอยากแห้งแล้งในถิ่นเดิม ได้ยินข่าวว่า ป่าหนองเม็ก-ลุมพุกนี้ อุดมสมบูรณ์ ไร่นาจักไม่ต้องซื้อ สามารถจับจองได้เลย พวกผู้ชายเหล่านี้จึงชักชวนกันมา

สาเหตุที่ตั้งชื่อบ้านกุเหล็ก เนื่องจากบริเวณที่ตั้งถิ่นฐานมีภูเขาเตี้ย ๆ 2 ลูก คือ ภูเขาทอง ตั้งอยู่ทางทิศเหนือ และ ภูเขาทอง ตั้งอยู่ทางทิศใต้ ลักษณะหินของภูเขาดำเหมือนซีเหล็ก จึงได้ขนานนามบ้านว่า "บ้านกุเหล็ก" ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา พอถึงประมาณปี พ.ศ. 2490 หมู่บ้านได้ขยายใหญ่ขึ้น กรมการปกครองจึงได้แบ่งเป็น หมู่ 1 และ หมู่ 2 จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2537 กรมการปกครองก็ได้แบ่งหมู่ 1 คือ บริเวณที่ตั้งถิ่นฐานครั้งแรกออกเป็นหมู่ 6 อีก 1 หมู่ ดังนั้น บ้านกุเหล็กจึงแบ่งออกเป็น 3 หมู่ ในขณะที่ชาวบ้านยังมีความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติ ในเชิงชุมชน และ ในเชิงวัฒนธรรมในลักษณะเดิม

การดำเนินชีวิตในอดีต

เนื่องจากพื้นที่ยังเป็นป่าทึบ ผู้ชายจะถางนา ทำนา ปลูกข้าวโพด ปลูกแดง โดยอาศัย น้ำฝนและน้ำในลำห้วย ตอนนั้นงานไม่ต้องทำมากทำวันละเล็กละน้อยก็พอกิน เพราะของในป่ามี มาก อยากรินอะไรก็ได้กิน สมัยนั้นปลูกก็หาง่าย สัตว์ป่าก็มาก ข้าวก็ทำได้มาก จนเหลือเอาใส่ เกวียนไปขายที่โรงสีบ้านไผ่ ชาวบ้านไปค้ำคืนเดียวรุ่งเช้าก็กลับมา ไม่ต้องซื้อของอะไรกลับมาเลย เพราะไม่มีอะไรขาย ส่วนผู้หญิงก็ทำเสื้อผ้า ปลูกฝ้าย เช่นฝ้าย ทอผ้า เย็บผ้าให้ทุกคนในครอบครัว ใส

ต่อมาเมื่อเด็ก ๆ เริ่มโตเป็นหนุ่มเป็นสาว ก็เริ่มมีครอบครัว พอมีลูกสักคนสองคนก็มัก แยกบ้านออกไปแต่ก็ยังอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันหรือในละแวกใกล้กัน ส่วนใหญ่แต่ละครอบครัวจะมี ลูกมาก ชีวิตในแต่ละวันจึงมีภาระกิจมากขึ้น ส่วนใหญ่จะตื่นนอนตั้งแต่ตีหนึ่งตีสอง บางบ้านก็ตี สองตีสาม เพื่อดำข้าวไว้สำหรับพอกินสองสามวัน การที่ต้องตื่นตึก ๆ ก็เพื่อจะจอบครกดำข้าว หน้าที่ดำข้าวจะทำด้วยกันทั้งหญิงและชายเพื่อให้เสร็จเร็ว ๆ จะได้รีบไปตักน้ำกินน้ำใช้ พอตีรุ่งแจ้ง ผู้ชายจะรีบไปนาก่อน ผู้หญิงจะอยู่ฝัดข้าวจนเสร็จ แล้วจึงแต่งของกิน(ทำอาหาร) เพื่อจะตามไปส่ง ผู้ชายที่นา ตอนไปส่งข้าว ใครมีล้อ(เกวียน) ก็พาลูกนั่งไป ใครไม่มีก็หาบลูกเล็กใส่ตะกร้าข้างหนึ่ง อีกข้างใส่กองข้าว ถ้าน้ำหนักไม่เท่ากันก็ใช้หินถ่วง ลูกที่เดินได้ก็จูงมือลากกันไป กว่าจะไปถึงก็สาย บางทีผู้ชายก็ออกมารับ สำหรับลูกชายถ้าโตเข้าวัยเรียนก็จะให้เรียนหนังสือ แรก ๆ โรงเรียนอยู่ที่วัด ต่อมาโรงเรียนตั้งอยู่ที่หมู่บ้านไกลออกไปประมาณ 3 กิโลเมตร ลูกสาวมักจะไม่ให้เรียน แต่จะให้ ช่วยแม่เลี้ยงน้องและทำการงานต่าง ๆ

ตอนไปนา พอถึงนาก็ผูกธนูให้ลูกเล็ก ส่วนคนที่นั่งได้วิ่งได้แล้ว ก็ปล่อยให้เล่นอยู่ใกล้ ๆ บริเวณที่พ่อแม่ทำงาน บางทีก็ซุดหลุมตื้น ๆ ให้ลูกเล่นในนั้น บางทีแม่ก็สั่งให้นั่งอยู่บนเถียง นา(กระต๊อบ) ส่วนแม่ก็จะไปช่วยพ่อทำงาน ส่วนใหญ่เป็นงานปั้นโคก(คันนา) บางครั้งก็ช่วยไถนา ถ้าลูกเล็กร้องแม่ก็จะผละงานมาให้นม แล้วก็ปล่อยให้พ่อดูแลน้อง บางครั้งงานเร่งถ้าลูกร้องแม่ก็จะ ปล่อยให้ร้องไปอย่างนั้นเพราะกลัวงานไม่เสร็จ ถ้าบ้านไหนมีปู่ย่าหรือตายายมาด้วยก็มักจะช่วย ไกวให้ ปกติพ่อกับแม่จะขึ้นมากินข้าวสวย(ข้าวเช้า)ตอนสาย ๆ กินข้าววางย(ข้าวเที่ยง)ตอนบ่าย ๆ ก็ มักจะให้นมลูกตอนนั้นด้วย แต่ถ้าลูกไม่ตื่นก็ปล่อยให้ พอดตกบ่ายแม่จะช้อนปลาหาของกิน เก็บผัก เก็บพริกเก็บแตง ตัดมือไปทำกินมือแลง ถ้ายายย่ามาด้วยก็จะเก็บม่อน(ใบหม่อน)หาบเข้าบ้าน มาเกี้ย (เลี้ยงหม่อน) ส่วนพ่อก็จะต้อนวัวควายตามมาที่หลัง ถึงบ้านแม่ต้องรีบไปหบน้ำ หาบพิน แต่งของกินยามค่ำ พ่ออาจต้องปรีกษาหาหรือกับเพื่อนบ้าน บางครั้งก็ช่วยอุ้มลูกพาเดินเล่น ส่วน

พ่อใหญ่ (ตาหรือปู่) ถ้าไม่ออกไปมาด้วยกัน ก็อยู่บ้านจ๊กตอก สถานตะกร้า สถานไซ สถานซ้อง สถานแห
ดำซี้ซี้(ยางไม้)สำหรับทาตะกร้าทำเป็นครูดักน้ำ

หมดหน้านา ผู้ชายบางบ้านก็จะไปรับจ้างเลื่อยไม้หรือถางนาถางไร่ บางบ้านก็ถางไร่
ของตนเองขยายพื้นที่ออกไป บางบ้านก็ไปหาของป่า เช่น ซี้ซี้สำหรับทำไม้และใช้แลกของ บางบ้าน
ก็โค่นต้นไม้ทำเรือน ผู้หญิงก็อยู่บ้านเลี้ยงลูกหรือช่วยยายเข็นฝ้าย เลี้ยงหม่อน สาวไหม ต่ำทุก เพื่อ
จะได้แบ่งฝ้ายมานุ่งหม

สมัยนั้นปายังที่ชาวบ้านมีรายได้เล็ก ๆ น้อยจากการขายของป่า แต่ก็เหลือเก็บเพราะ
ไม่ได้ซื้ออะไร ในหมู่บ้านไม่มีร้านค้า อยากได้อะไรต้องออกไปหาซื้อที่บ้านไผ่ เวลาไปก็เอาข้าวใส่
ตะกร้า หาบข้าวหาบแดงไปขาย เวลาไปก็มักจะชวนกันไปเป็นกลุ่ม และต้องมีผู้ชายไปด้วย เพราะ
ต้องผ่านป่าใหญ่หลายป่า บางทีอาจมีคนมาลัดทาง(ดักจี้) ขากลับก็ไม่ค่อยได้ซื้ออะไร นอกจากจะ
หาขนมมาฝากเด็ก ๆ

สำหรับการเลี้ยงดูเด็กเล็ก ๆ นั้น ปกติแม่จะมีหน้าที่หลักในการอบรมเลี้ยงดู จึงมีคำพูด
ที่ว่า “พ่อเฒ่าแม่เฒ่า(พ่อแม่ใครพ่อแม่เฒ่า)” คนอื่น ๆ จะช่วยดูแลอยู่ห่าง ๆ แต่ทุกคนในครอบครัวไม่
ว่าจะเป็นปู่ย่า ตายาย ลุงป้า น้าอา พี่ๆ หรือแม้แต่เพื่อนบ้านใกล้เคียงก็จะมาช่วยกันดูแลเด็ก ๆ
สามารถใช้หัววานให้อุ้ม หรือฝากให้ดูแล ในเวลาที่แม่ต้องทำอาหาร ทำงานบ้าน หรือ ไปหาบน้ำ
หาบฟืน สมัยก่อนเด็กเลี้ยงไม่ยาก แข็งแรงดี ไม่ต้องหาหมอม ปล่อยให้เล่นไปตามประสาเด็ก ไม่มี
ขนมให้กิน ให้กินแต่นมแม่แล้วก็ป้อนข้าวเท่านั้น เด็กก็ไม่เจ็บป่วยอะไร ถ้าไม่สบายแค่ให้กินยาฝน
รากไม้ หรือยาแช่รากไม้ ให้นอนพักผอนก็หายแล้ว ปกติพอกินข้าวแดง(ข้าวมือเย็น)แล้ว แต่ละบ้าน
ก็มักจะดับไฟ อยู่กันมืด ๆ นั่งคุยกัน มีอะไรก็บอกสอนกันตอนนี้ ส่วนหนุ่มสาวก็ไปลงช่วง (เข็นฝ้าย)
เกี่ยวพาราสีกัน ผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะเฝ้าดูอยู่บนบ้าน พอง่วงกินนอนใครนอนมัน ส่วนลูกที่โตไปโรงเรียน
แล้วก็ต่างคนต่างนอน ลูกน้อย ๆ ก็จะนอนระหว่างพ่อแม่ ส่วนลูกเล็กก็นอนอยู่ข้างแม่

การประกอบอาชีพ แรก ๆ ก็ทำนา ปลูกข้าวโพด ปลูกแตง ปลูกฝ้าย ทำที่ละเล็กละน้อย
ก็พอกินพอใช้ เหลือก็แบ่งไปขายบ้าง ต่อมาพอถางไร่ขยายออกไป ก็เริ่มปลูกปอ แซ่ปอ ลอกปอ ไป
ขายที่บ้านไผ่ ต่อมาก็ทำไร่มันสำปะหลัง พอป่าที่เริ่มเป็นป่าสว่างเมื่อประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา เริ่ม
มีคนเข้ามาในหมู่บ้าน หาซื้อไหม ซื้อซี้ซี้ ซื้อของป่า จนกระทั่ง พ.ศ. 2518 มีถนนเข้ามาถึงหมู่บ้าน
คนจากที่อื่น ๆ ก็เข้ามา ทั้งมาซื้อของทั้งมาขายของ จนของหมดป่า เริ่มมีร้านค้ามาตั้งขึ้น เอาของ
ตลาดมาขายหลายอย่าง บ้านก็ใหญ่ขึ้น เจริญขึ้น มีโรงเรียนตั้งขึ้นโรงเรียนเดียว ที่แรกคนไม่ยอมใส่ข้าว
เพราะกลัวปวดแข้งปวดขา แต่ต่อมาคนก็พากันไปใส่เพราะเห็นว่าสะดวกดี เลิกใช้ครกมอตำแบบ
เดิมแล้วเพราะเสียเวลามาก

บ้านภูเหล็กในปัจจุบัน

ไม่มีสภาพป่าหลงเหลือให้เห็น ลักษณะทั่วไปเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่แบ่งเป็น 3 หมู่บ้าน เพื่อสะดวกในการปกครอง คือ หมู่ 1 หมู่ 2 และ หมู่ 6 สำหรับบ้านภูเหล็ก หมู่ 6 คือที่ตั้งดั้งเดิมของหมู่บ้านตั้งแต่อพยพเข้ามาครั้งแรก ปัจจุบันมีจำนวนครัวเรือน 184 หลังคาเรือน การตั้งบ้านเรือนมีลักษณะกระจุกตัวอยู่ใกล้ชิดกัน มีถนนเข้าออกหมู่บ้านเชื่อมโยงถนนหลวงได้ 2 ทาง มีระยะห่างจากตัวอำเภอบ้านไผ่ประมาณ 20 กิโลเมตร ปี พ.ศ.2514 โรงเรียนได้ย้ายจากบ้านภูเหล็กน้อย ซึ่งห่างออกไปประมาณ 3 กิโลเมตรมาตั้งที่บ้านภูเหล็ก ปัจจุบันเป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา เปิดสอนตั้งแต่ระดับอนุบาล (รับนักเรียนตั้งแต่อายุ 5 ปี) ถึงระดับมัธยม สถานีนอนามัยก็ตั้งขึ้นพร้อม ๆ กันกับโรงเรียน มีวัด 3 แห่ง วัดบ้าน 2 แห่ง เป็นวัดเก่าแก่ที่ตั้งขึ้นมาพร้อมหมู่บ้าน 1 แห่ง ชื่อวัดอัญญาวาส และเป็นสำนักสงฆ์ที่ตั้งขึ้นใหม่อีก 1 แห่งชื่อวัดป่าเทพนิมิต หรือชาวบ้านนิยมเรียกว่าวัดภูหนองแขงเพราะสถานที่ตั้งอยู่บนภูหนองแขงส่วนอีก 1 แห่งเป็นวัดป่าสำหรับเป็นป่าช้าอยู่ไกลออกไปจากบริเวณหมู่บ้าน ปี พ.ศ. 2524 มีไฟฟ้าเข้ามาถึงหมู่บ้าน ปี พ.ศ.2538 มีโทรศัพท์และประปาหมู่บ้าน ปัจจุบันถนนในหมู่บ้านบางสายแตกอนกรีด บางสายเป็นถนนลาดยาง แต่ไม่ครบทุกสาย

ลักษณะประชากร

ในปี พ.ศ. 2540 บ้านภูเหล็กหมู่ 6 มีประชากรทั้งสิ้น 897 ราย เป็นชาย 459 ราย เป็นหญิง 438 ราย แบ่งตามช่วงอายุดังนี้

ตารางที่ 4.1

ช่วงอายุของประชากรบ้านภูเหล็ก หมู่ 6

ช่วงอายุ (ปี)	ชาย	หญิง	รวม
60+	16	22	38
40 - 59	93	71	164
30 - 39	70	73	143
20 - 29	108	109	217
10 - 19	88	91	179
0 - 9	84	72	156
รวม	459	438	897

การประกอบอาชีพ

ชาวบ้านภูเหล็กทำนาเพื่อการบริโภค ทำไร่เพื่อเป็นรายได้ ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2520 ชาวบ้านทำไร่ปอ ทำไร่ฝ้าย เป็นหลัก ประมาณปี พ.ศ. 2522 เริ่มทำไร่มันสำปะหลัง เป็นหลัก จนกระทั่งเมื่อประมาณ 3-4 ปีที่ผ่านมาประมาณ พ.ศ. 2536 เริ่มปลูกอ้อยและลดพื้นที่ปลูกมันลง นอกจากนั้นก็เลี้ยงวัวควาย เปิดไถ ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ทอผ้า รวมทั้งการรับจ้างแรงงานในการเกษตรและนอกการเกษตรเป็นอาชีพเสริม ในหมู่บ้านมีร้านค้าขายสินค้าอุปโภคบริโภค 6 แห่ง

ในจำนวนครัวเรือน 184 ครัวเรือน เป็นผู้ไม่มีที่ดินทำกินต้องประกอบอาชีพรับจ้างอย่างเดียวประมาณ 35 ครัวเรือน นอกนั้นมีที่ดินทำการเกษตรเฉลี่ยครัวเรือนละประมาณ 20-25 ไร่ ชาวบ้านมีรายได้เฉลี่ยต่อปีจากการทำไร่มันครัวเรือนละ 20,000 บาท จากการทำไร่อ้อยครัวเรือนละ 30,000-40,000 บาท จากการรับจ้างเป็นอาชีพเสริมปีละประมาณ 4,000-5,000 บาทต่อครัวเรือน มีหนี้สินร้อยละ 80 เฉลี่ยประมาณครัวเรือนละ 40,000 - 50,000 บาท ส่วนใหญ่กู้จากสหกรณ์ หรือ ธ.ก.ส.

ปกติถ้าเป็นหน้านา ช่วง ไถ บักดำ คนทั้งบ้านจะไปช่วยกัน บางบ้านลูกหลานที่ไปทำงานที่อื่นจะกลับมาช่วยทำด้วย ช่วงเก็บเกี่ยวก็เช่นเดียวกัน การทำไร่มันและไร่อ้อยจะมีงานทำรุ่น (ตายหญ้า) ในช่วงแรกๆ ช่วงขุดมันต้องจ้างแรงงานช่วย ปัจจุบันมีการทำไร่อ้อยมากขึ้น ซึ่งจะใช้แรงงานมากในช่วงตัดตั้งแต่ประมาณเดือนสิงหาคมถึงกุมภาพันธ์ ค่าแรงตัดอ้อย 100 มัด 70 บาท (หนึ่งมัดมี 10 ลำ) ในช่วงตัดอ้อยจะใช้รถสิบล้อมาขนถึงที่ ช่วงนี้จะเห็นคนหนุ่มอยู่ในหมู่บ้านมาก เพราะบางวันจะพากันคอยขึ้นอ้อยใส่รถเอาไปส่งโรงงานที่ อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น หรือ ที่ อำเภอ แก่งคอย จังหวัดนครราชสีมา ส่วนมากมักจะขึ้นอ้อยตอนกลางคืน ค่าแรงคิดเป็นตัน โดยเฉลี่ยแล้วจะได้ค่าขึ้นอ้อยประมาณคนละ 150-200 บาทต่อครั้ง

บริเวณบ้านภูเหล็กเริ่มประสบกับภาวะแห้งแล้งมากขึ้นเรื่อย ๆ บางปีทำนาไม่ได้ทำได้ เฉพาะนาที่ใกล้ลำห้วยเท่านั้นเพราะสามารถสูบน้ำจากลำห้วยเข้านาได้ คนหนุ่มสาวจึงออกไปหางานทำที่อื่นเป็นส่วนใหญ่ ที่เหลือก็คอยดูแลไร่มันไร่อ้อยของตนเอง

ลักษณะการตั้งบ้านเรือน

การตั้งบ้านเรือนของหมู่บ้านภูเหล็ก หมู่ 6 จะรวมตัวกันเป็นกระจุกเช่นเดียวกับหมู่บ้านในชนบทอีสานทั่วไป วิธีการปกครอง ได้แบ่งกลุ่มบ้านออกเป็นคุ้มต่าง ๆ โดยใช้แนวถนนสายหลัก

และถนนสายรองเป็นเส้นแบ่งเขตแดน เพื่อให้ราษฎรรู้ว่า บ้านเรือนของตนมีที่ตั้งอยู่ในบริเวณใด ของหมู่บ้าน สำหรับบ้านภูเหล็ก หมู่ 6 ได้แบ่งคุ้มบ้านต่าง ๆ ออกเป็น 5 คุ้ม ได้แก่ คุ้มรวมใจ คุ้มสามัคคี คุ้มแสนสุข คุ้มเจริญสุข และคุ้มตะวันลับฟ้า บริเวณที่ตั้งคุ้มรวมใจ คุ้มสามัคคี และ คุ้มแสนสุข คือที่ตั้งดั้งเดิมของหมู่บ้าน บริเวณดังกล่าวนี้จะมีบ้านเรือนจะกระจุกตัวกันค่อนข้างหนาแน่น เมื่อมีหนุ่มสาวออกเรือนใหม่ต้องการจะแยกครอบครัวออกไป มักจะนิยมไปปลูกเรือนอยู่ที่คุ้มตะวันลับฟ้า ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ซึ่งยังมีพื้นที่สำหรับตั้งบ้านเรือนหลงเหลืออยู่

บ้านที่ตั้งอยู่ติดกับถนนทุกสายจะทำรั้วบ้านเป็นระเบียบสวยงาม มีทางเข้าบ้านทุกหลังแต่ไม่นิยมทำประตูรั้ว เป็นสัญลักษณ์ว่าทุกคนสามารถจะเดินเข้าออกบ้านทุกหลังได้ตลอดเวลา ส่วนบ้านที่ถัดเข้าไปข้างในเกือบจะไม่มีการกันรั้วบ้านระหว่างกัน ชาวบ้านจะนิยมปล่อยผืนดินให้ต่อเนื่องเป็นผืนเดียวกัน จนแทบจะแยกไม่ออกว่าที่ดินตรงนั้นเป็นบริเวณบ้านใครทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ใช้สอยร่วมกัน เช่น เป็นลานวิ่งเล่นของเด็ก ๆ เป็นที่เดินผ่านไปมาชาวบ้าน อย่างไรก็ตาม จะมีแนวเขตที่เป็นที่รู้จักกันว่าที่ดินของใครมีอาณาเขตแค่ไหน เช่น แนวต้นไม้ แนวรั้วลั่น ๆ ส่วนใหญ่บ้านที่กระจุกตัวอยู่รวมกันมักจะเป็นบ้านญาติกัน เช่น บ้านลูก บ้านน้อง บ้านพี่ ถึงไม่ใช่บ้านญาติก็คุ้นเคยกันเสมือนญาติ มักจะรู้ข่าวคราวความเคลื่อนไหวของกันและกัน เช่น รู้ว่าอยู่ไม่อยู่ รู้ว่าไปไหน รู้ว่าทำอะไร ลักษณะการตั้งบ้านเรือนดังกล่าว ทำให้ที่วิ่งเล่นของเด็ก ๆ มีอาณาบริเวณไม่จำกัด เด็ก ๆ สามารถวิ่งไปเล่นบ้านโน้นบ้านนี้ได้หมด และทุกบ้านก็จะคุ้นเคยกันหมดรู้ว่าเด็กเป็นลูกหลานบ้านใคร ตราบใดที่เด็กไปเล่นบ้านโน้นบ้านนี้ในละแวกนั้นผู้ใหญ่ก็จะไม่กังวลใจ แต่จะหนักใจในกรณีที่เด็กจะวิ่งออกนอกถนน เพราะปัจจุบันมีรถเข้ามาแล่นในหมู่บ้านตลอดทั้งวัน โดยมากเด็กก็มักจะวิ่งไปร้านค้าที่อยู่อีกฟากหนึ่งของถนน

ร้านค้าหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "ตึก" จะตั้งกระจายอยู่ทุกคุ้ม มีลักษณะเป็นร้านค้าเล็ก ๆ ส่วนใหญ่จะสร้างเป็นตึกแบบก่อปูนชั้นเดียว ชายของกินของใช้และขนม ของที่ขายจะต้องเป็นชิ้นเล็ก ๆ ราคาถูก เช่น ผงชูรส ซองละ 1 บาท ผักสดกำละ 1 บาท ขนมห่อละ 1 บาท ส้มเขียวหวานบรรจุถุงละ 1 บาทมีส้มใบเล็กกรสเปรี้ยวจัดอยู่ 2 ผล ร้านค้าคือสถานที่ที่เด็ก ๆ นิยมชมชอบมากที่สุดเพราะเป็นแห่งเดียวที่มีขนมขาย บ่อยครั้งที่เด็ก ๆ จะแอบผู้ใหญ่มาที่ร้านค้าและเอาขนมไปกิน โดยคนขายก็จะจดจำไว้บอกผู้ปกครองเด็กเพื่อให้จ่ายเงินในภายหลัง ของที่ขายในหมู่บ้านนอกจากร้านค้าแล้ว ก็จะมีรถปิคอัพและรถมอเตอร์ไซด์ แล่นบรรทุกของเข้ามาเที่ยวเร่ขายในหมู่บ้านทุกวัน ของที่นำมาขายมักจะเป็นผลไม้ อาหารสำเร็จรูป หอม กระเทียม ยาฉุนหรือยาเส้น ของใช้ต่าง ๆ ในครัวเรือน และเสื้อผ้า

บ้านเรือนส่วนใหญ่ ยังนิยมปลูกเป็นเรือนไม้มีใต้ถุนสูงหลังคามุงสังกะสีเพื่อรองน้ำฝน เก็บใส่โอ่งใบใหญ่ ๆ เก็บไว้ดื่มกินตลอดทั้งปี ตัวบ้านชั้นบนจะนิยมกันห้องไว้เพียงหนึ่งหรือสองห้อง แล้วก็ปล่อยให้โล่งไว้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ เช่น เป็นที่พักค้างอ้างแรมของแขกที่มาเยือน ปกติในตอนกลางวันข้างบนบ้านจะร้อนจัด ชาวบ้านจึงนิยมใช้บริเวณใต้ถุนบ้านและบริเวณรอบบ้าน เป็นพื้นที่ใช้สอยเอนกประสงค์ เช่น เป็นที่เก็บรถไถ เก็บปุ๋ย กางมุ้งเป็นห้องเลี้ยงหม่อนไหม เป็นที่เลี้ยงไก่ เป็นคอกสัตว์ เป็นที่ตั้งทีวีหรือหูกทอผ้า เป็นที่นั่งเล่นนอนเล่นของคนในบ้าน บ้านส่วนใหญ่จะมีแคร่ไม้ตั้งไว้หนึ่งหรือสองตัว แคร่ดังกล่าวจะถูกยัดเคลื่อนที่ไปเรื่อย ๆ ตามร่มเงาของบ้าน แคร่นี้จะเป็นที่นั่งที่นอนเล่น นั่งทำงาน นั่งพักผ่อน หรือเป็นที่รับแขก บางครั้งชาวบ้านก็ใช้เสื่อปูไปตามร่มเงาแทนแคร่เพราะเคลื่อนย้ายได้ง่ายกว่า เด็ก ๆ ก็จะเล่นอยู่กับสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติแท้ ๆ เช่น เล่นดิน เล่นต้นไม้ คุกกี้ คุกกี้ คุกกี้ ส่วนผู้ใหญ่ก็จะนั่งทำงานไป เช่น กวักเส้นไหม แกว่งเส้นไหม มัดหมี่ อุณหภูมิของเด็กก็มักจะเคลื่อนที่ไปเรื่อย ๆ ตามที่อยู่ของผู้ใหญ่ เช่น ที่เสาคู่นี้ ต้นไม้คู่นี้ ใต้ร่มไม้นี้ หน้าบ้านบ้าง ข้างบ้านบ้าง หลังบ้านบ้าง แล้วแต่ว่าแสงแดดจะส่องมาด้านใด ผู้ใหญ่ก็จะหลบแดดหาร่มเงาไปเรื่อย ๆ

ลักษณะความสัมพันธ์ในชุมชน

ความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนบ้านภูเหล็ก หมู่ 6 มีลักษณะแน่นแฟ้นคุ้นเคย ซึ่งเป็นลักษณะความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านหรือชุมชนเล็ก ๆ ดังที่ F. Tonies นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันได้เรียกชุมชนแบบนี้ว่า Gemeinschaft (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2537 : 34) กล่าวคือ แต่ละปัจเจกบุคคลในชุมชนจะมีความเข้าใจและสนใจทุกข์สุขและสวัสดิการของกันและกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในเรื่องค่านิยมความเชื่อต่าง ๆ อันเป็นความเคยชินจากขนบธรรมเนียมประเพณีและประสบการณ์ที่มีร่วมกัน เช่น การทำพิธีเลี้ยงปู่ตา หรือเจ้าที่เจ้าทาง ในช่วงเดือนเกียง(เดือนอ้าย)เดือนยี่ ที่เรียกว่า เลี้ยงก่อนลง(นา) เพราะเชื่อว่า การกระทำดังกล่าวจะทำให้การเพาะปลูกของชาวบ้านได้รับผลดี หรือในวันศีลวันพระ คนที่มีลูกน้อยวัยแบเบาะ มักจะอุ้มลูกพาไปผูกข้อมือและเป่าศรีษะจากผู้เฒ่าผู้แก่ หรือหมอกำไรด (หมอแผนโบราณ) เพื่อให้เด็กนอนหลับสบายไม่ร้องกวนในตอนกลางคืน

การที่ความสัมพันธ์ในหมู่บ้านมีลักษณะใกล้ชิดผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก็เพราะโดยรากฐานแล้ว ชาวบ้านภูเหล็กมีสายสัมพันธ์ทางสายโลหิตเดียวกัน เป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือเมื่อประมาณร้อยปีเศษที่ผ่านมา มีเพียงไม่กี่ตระกูลใหญ่ ๆ ได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานแล้วแตกลูกแตก

หลานออกมา ต่อมาก็ได้ผสมผสานกับสายโลหิตอื่น ๆ ทำให้คนในหมู่บ้านกลายเป็นเครือญาติกัน เป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น ชีวิตของหมู่บ้าน (village life) จึงมีลักษณะที่ว่าสมาชิกในชุมชนมีความรู้สึก ร่วมกันและจริงใจต่อกัน เช่นเดียวกับชีวิตในครอบครัว (family life) สมาชิกในครอบครัวจะมีความ เห็นพ้องต้องกัน มีความเข้าใจร่วมกันและจริงใจต่อกัน การควบคุมพฤติกรรมของชุมชนจะขึ้นอยู่กับ วิถีชาวบ้านและจารีตประเพณี เช่น การเคารพเชื่อฟังผู้เฒ่าผู้แก่ การประกอบอาชีพ เกษตรกรรมตามแบบบรรพบุรุษสืบต่อ ๆ กันมา การช่วยเหลือซึ่งกันและกันจนเป็นประเพณี

วงจรชีวิตของชาวบ้าน

ชาวบ้านภูเหล็ก หมู่ 6 เกือบทั้งหมดทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก มีเพียงไม่กี่หลังคา เรือนเท่านั้นที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง แต่ก็ยังประกอบอาชีพรับจ้างในไร่ นา หรือเลี้ยงวัวควาย ชาวบ้านภูเหล็กถือว่าอาชีพหลักของพวกเขาคือการทำนา แม้ว่าจะไม่ได้ทำเพื่อขายแต่ก็มีความสำคัญที่สุดในแง่ของการดำรงชีวิตอยู่รอด เมื่อมีข้าวในยุ้งฉางไว้บริโภคตลอดทั้งปี ย่อมหมายถึงการมีชีวิตอยู่รอดได้แม้ไม่มีเงิน เพราะชาวบ้านยังสามารถหาอาหารมาได้จากท้องไร่ท้อง นา รายได้หลักของชาวบ้านได้มาจากการทำไร่ มันสำปะหลังและไร่อ้อยซึ่งเป็นรายได้รายปี คือ เมื่อมีการเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วจึงจะมีรายได้เกิดขึ้น รายได้ดังกล่าวไม่มีความแน่นอน ขึ้นอยู่กับ ราคาผลผลิต และลมฟ้าอากาศ บางปีชาวบ้านก็ได้กำไรดี บางปีก็เสมอตัวหรือขาดทุน แต่ชาวบ้าน ก็ถือว่าเป็นกิจกรรมที่ต้องทำ สำหรับรายได้เสริมของชาวบ้าน ส่วนใหญ่ได้มาจากการรับจ้างในไร่ นา ได้แก่ รับจ้างดายหญ้ามัน หญ้าอ้อย ถอนมัน ตัดอ้อย ขึ้นอ้อย (ขนอ้อยขึ้นรถ) นอกจากนี้ ยังมีงานรับจ้างเลี้ยงวัวควาย รับจ้างถอนกล้า รับจ้างเกี่ยวข้าว และรับจ้างทั่วไป เช่น เลี้ยงไม้ สร้างบ้าน ซึ่งเป็นรายได้รายวัน การเลี้ยงวัวควายถือว่าเป็นการสะสมทรัพย์สิน เมื่อต้องการเงิน ก้อนเพื่อนำไปซื้อรถไถเดินตาม จัดงานแต่งงานลูก จัดงานบวชลูก หรือปลดเปลื้องหนี้สิน ก็จะ ขายวัวขายควาย บางคนก็ใช้ช่วงเวลาหลังเกี่ยวข้าวแล้วไปทำงานก่อสร้างตามเมืองใหญ่ ๆ เพื่อหา เงินก้อนมาลงทุนในไร่ นาหรือสำรองไว้ใช้จ่าย หรือใช้หนี้ ดังนั้นวงจรชีวิตของชาวบ้านจึงแบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือช่วงหน้านา หรือ “ยามเวียก” กับ ช่วงหน้าแล้ง หรือ “ยามแล้งนา”

ช่วงหน้านาหรือ“ยามเวียก” จะเริ่มต้นพร้อมกับฤดูฝนถ้าฝนตกถูกต้องตามฤดูกาลซึ่ง ปกติจะเป็นเดือนหก หรือ ประมาณเดือนพฤษภาคม ชาวบ้านจะเลือก“วันฟู” หรือ วันดี หลังพระ ราชพิธีแรกนาขวัญที่ท้องสนามหลวง เป็นปฐมฤกษ์สำหรับการไถแฮก (แรก) บางครั้งฝนเลื่อนไป ตกเดือนเจ็ด วันฟูก็จะเปลี่ยนไป บางครั้งก็เลื่อนไปจนถึงเดือนแปดหรือเดือนเก้าจึงได้กล้า แต่ถ้า

เลยเดือนสิบไปแล้วยังไม่ปักดำก็ถือว่าปีนั้นไม่ได้ทำนา "ถ้าถึงเดือนสิบเพ็งบุญข้าวสากไปแล้วยังดำไม่ได้ เขาก็สิบดำ แปลว่า ปีนั้นบ่ได้เฮ็ดนา" เมื่อฝนตกพวกผู้ชายจะต้องไปไถเตรียมดินเฉพาะส่วนที่จะเอากล้า (หว่านกล้า) เรียกว่า "ไปแฮกนา" ถ้าเป็นเดือนหกก็จะไป "แฮกนา" วันพุธ การดูว่าวันไหนเป็นวันดีหรือวันร้าย ถ้าเป็นคนรุ่นใหม่ก็มักจะถามพ่อแม่หรือผู้เฒ่าผู้แก่ว่า "พ่อใหญ่ ๆ เดือนนี้วันฟูเป็นวันหยั่ง" ซึ่งจะมีตำราเก่าแก่บอกไว้ว่า "เกียงศุกร์จันทร์ ยี่เสารังคาร สามแปดอาทิตย์พุธ สี่เก้าจันทร์พฤหัสบดี ห้าสิบอังคารศุกร์ หกสิบเอ็ดเสาร์พุธ" "ย้ายก่อนดีรุน" หมายถึงว่าวันก่อนเป็นวันร้ายวันหลังเป็นวันดี หรือ "สี่ห้าหกพุธฟู" แต่บางคนก็ไม่ถือตามนี้ถือเอาฤกษ์ชะดวงว่า "ฝนตกมือไต่ก็ไปเฮ็ดโลด" เพราะเดี๋ยวนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่ มีรถไถเดินตามไม่ได้ใช้ควายไถเหมือนในอดีตซึ่งจำเป็นต้องหาฤกษ์หายาม ประเพณีจึงหลวมหรือไม่กำชับเหมือนเดิม "มือไต่ดี คือมือเฮ้วว่าง คือมือมันมีน้ำ" นั่นคือชาวบ้านเริ่มถือฤกษ์ชะดวงนั่นเอง

รถไถเดินตาม หรือ ที่ชาวบ้านเรียกว่า "รถค่วง" หรือ รถคูโบต้า เป็นรถเอนกประสงค์ใช้เป็นทั้งรถไถและยานพาหนะของชาวบ้าน รถไถเริ่มเข้ามาแทนแรงงานควายประมาณปี พ.ศ. 2523 แต่ยังไม่แพร่หลาย เฉพาะผู้ที่มีอันจะกินเท่านั้นจึงจะสามารถซื้อได้ จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ. 2529 การให้ควายไถนาด้วยแรงคนและแรงควายจึงหายไปเกือบทั้งหมด เพราะในปีนั้นมันสามปะหลังราคาดี ชาวบ้านจึงสามารถซื้อรถไถกันได้ มาจนถึงปัจจุบันเกือบจะไม่มีการไถด้วยแรงงานควายอีกแล้ว คงเหลือแค่ไม่กี่หลังคาเรือนเท่านั้นเช่น บ้านพอบุญเจริญ พอบ้อม คนเก่าแก่ของหมู่บ้านที่ยังอนุรักษ์แรงงานควายเอาไว้ ซึ่งก็มีประโยชน์ในกรณีที่รถไถขึ้นไม่ได้ก็จะใช้ควายไถแทน หรือ คนหนุ่มสาวที่ออกเรือนใหม่ ๆ ยังไม่มีเงินซื้อรถไถก็จะใช้แรงงานควายไปก่อน นอกจากนี้เหตุผลอีกประการหนึ่งที่แรงงานควายหายไปก็คือ ชาวบ้านไม่มีคนไปเลี้ยงควายก็มักจะขายควายไป

การไถแฮกนา ชาวบ้านจะไถเฉพาะแปลงที่จะหว่านกล้า หรือ ไถพรวนดินไว้ก่อนเรียกว่า "ไถสุดตากกล้า" ในเนื้อที่ประมาณ 1 งาน ถ้ามีน้ำ ทิ้งไว้สามสี่วัน หญ้าก็จะเน่า ชาวบ้านจึงนำข้าวเปลือกที่จะเอาไปหว่านกล้ามาหม่า(แช่น้ำ) ไว้ก่อนสักสองวันแล้วก็เอาขึ้นมาผึ่ง(ผึ่ง)ให้แตกหน่ออีกหนึ่งวันที่เรียกว่า "หม่าสองมอกหนึ่ง" คือแช่ข้าวเปลือกสองวันผึ่งไว้หนึ่งวัน พอแตกหน่อวันที่สามแล้ว วันที่สี่ก็จะไป "คั้น" หรือไถพรวนดินเป็นครั้งที่สองแล้วจึงเอาข้าวที่เตรียมไว้หว่านทันที บางคนก็ไปไถสุดเลยไม่หม่าข้าว เอาข้าวไปหว่านทั้งดิบ ๆ ก็มี อย่างไรก็ตามเมื่อหว่านข้าวแล้วถ้าดินดีประมาณ 28 วัน กล้าก็ขึ้นงามสามารถ "หลก" หรือ ถอน มาปักดำได้เลย แต่ถ้าจะให้กล้าแข็งแรงดีจริง ๆ ต้องรอ 45 วัน ซึ่งชาวบ้านบอกว่า "หลกก็ง่าย บายได้แสง" ปกติต้นกล้าจะทนและตายยากถ้าฝนทิ้งช่วงก็จะแคบแดงใบแห้ง ถ้ามีฝนตกมาอีก ก็จะเขียวคืนมา

สำหรับงานถอนกล้า ซึ่งต้องเตรียมไว้ก่อนปักดำจะเป็นงานของผู้หญิง พวกผู้หญิงจะถอนกล้าตอนเย็น ๆ ผู้ชายบางคนพอเสร็จจากงานไถสุดนา ก็จะมาถอนกล้าช่วยเมีย ขั้นตอนการถอนกล้าเป็นขั้นตอนสำคัญถ้าได้กล้ามาก ก็จะมีปักดำได้ง่ายบางครั้งถ้ากลัวไม่ทันก็ต้องจ้างคนมาช่วยถอน ค่าจ้างถอนกล้ามัดละ 1 บาท หรือวันละ 100 บาท แล้วแต่จะตกลงกัน

เวลาปักดำต้องไปหมดทั้งครอบครัว "ขอให้แม่แสงเห็ดเรียกได้ ต้องเอาไปหมด" เหลือไว้แต่คนแก่หรือผู้เฒ่าที่ทำงานไม่ได้แล้วให้อยู่บ้าน ถ้ามีเด็กเล็กก็เอาไปด้วย "สลัดกันเอา ยามมันนอนก็ลงไปเห็ด ยามอยู่กับเด็กน้อยก็ผ่านบักหุง(มะละกอ)เตรียมกับข้าวเอาไว้"

ในการเตรียมดินสำหรับปักดำ ก่อนจะลงมือปักดำผู้ชายจะไปไถสุดนาหมดทุ่งนา พรวนดินเตรียมไว้ปักดำ ที่ต้องไถสุดนาก็เพราะว่านามีหญ้าถ้าไถสุดไว้ฝนตกลงมา "น้ำก็ท่ง"(ซังดี) ดินดูดซึมได้ง่าย "พ่อแม่เห็นว่าถ้าบ่สุด มันค้ายากเจ็บหัวไปมือ" เพราะเวลาปักดำนิ้วโป้งจะไปถูหัวของหญ้าแพรกทำให้เจ็บปวด คนที่มีนาเกินสิบไร่จะใช้เวลาปักดำเป็นเดือน อย่างไรก็ตาม ถ้าฝนทิ้งช่วงอีกชาวบ้านก็จะหยุดปักดำคอยฝนมาอีกครั้ง

เมื่อไถสุดตากกล้าแล้ว หว่านกล้าแล้ว ระหว่างรอดต้นกล้าขึ้นเขียวทั้งชายและหญิงก็ยังออกไปนาทุกวัน "ไปดูคันไถอันไหนได้มันบางมันก็วกก็ซ่อมเอาดินโอบให้หนา อันไหนได้มันสกก็ไปถากถางไว้ ไปเตรียมพื้นที่ไว้ยามดำมันจั่งสิบยาก" ช่วงนี้ชาวบ้านจะไม่อยู่บ้าน "พ่อแม่เห็นว่าคันไถสกให้ถางคันไถบางให้ปั่นจิ้งมีเรียกให้เห็ดทุกมือ" ผู้ชายก็จะดูว่าตรงไหนน้ำรั่วก็จะไปอุดไว้ ตรงไหนน้ำไหลเข้านาดก็ไปอุดร่องไว้ ผู้หญิงก็จะไปตัดตอดต้นหมอนเพื่อรอให้แตกใบใหม่ในหน้าฝนหรือไม่ก็ไปคายน้ำส้ม ถ้าหญ้ายังไม่ขึ้นก็จะปลูก พริก ถั่วพุ่ม(ถั่วฝักยาว) แดงกิง(แดงล้าน) "ถ้าแล้วเรียกก็ไปหาอยู่หากิน หาสอน(ซ็อน)ปลา หาผัก ไปอยู่ท่งอยู่ท่ามันเย็นดีอากาศดี อยู่บ้านก็เซ็งก็เบื่อ ใบนาก็ไปสอนฮวก สอนปลา สอนแมงบักง่า สอนกบ สอนเขียด หาอยู่หากิน" สำหรับคนที่ไม่ออกไปก็มีงานอยู่บ้าน เช่น เลี้ยงไหมทอผ้า

หลังจากปักดำเสร็จแล้วผู้หญิงมีหน้าที่คอยเกี่ยวข้าวอย่างเดียวก็จะอยู่บ้าน แต่ถ้าฝนดีพอเสร็จจากงานปักดำ ก็จะยุ่งอยู่กับงานถอนมันก่อนที่หัวมันจะเน่า ตอนนี้ทุกคนก็ยังออกไปช่วยกันหมดทั้งครอบครัวจนกระทั่งขนมันเข้าตลาดเสร็จเรียบร้อย บางบ้านก็จะต่อด้วยงานคายน้ำส้มหรือหญ้าอ้อย พอเสร็จจากงานเหล่านี้แล้วผู้หญิงก็จะอยู่บ้านมีทุกมีด้ายก็จะลงมือทอผ้า บางคนก็เลี้ยงหมอนไหม เพราะช่วงหน้าฝนเป็นเวลาที่ดินหมอนแตกใบงามดี คนที่ไม่ทำงานไหมงานผ้าก็อาจจะออกไปช่วยผู้ชายไถเหล่า(ไร่)หลังถอนมันแล้ว เพื่อเตรียมพื้นดินสำหรับปลูกมันหรือปลูกอ้อยต่อไป หรือไม่ก็ไปช่วยเลือกกล้ามันหรือต้นมันสำหรับเป็นพันธุ์ปลูก ไปช่วยขนล้ามันเข้าร่วมไปตัดอ้อยเพื่อเตรียมเป็นพันธุ์ปลูก ส่วนผู้หญิงที่เกษียณจากงานในไร่มาแล้ว มักจะอยู่บ้านเลี้ยง

หมอนไหมช่วงนี้จะเป็นช่วงที่มีการเลี้ยงหมอนกันสุดสุด หรือทำงานใหม่ งานฝ่าย หรืองานอื่นเล็ก ๆ น้อยๆ รวมทั้งงานดูแลเด็กเล็กที่ยังไม่เข้าโรงเรียน

ช่วงเดือนสิบเอ็ดหรือเดือนตุลาคมจะเป็นช่วงปลูกมันหรือปลูกอ้อย เรียกกันว่า "อ้อยตุลา" พอถึงเดือนสิบสองหรือพฤศจิกายน บางบ้านจะเริ่มตัดอ้อยแล้ว พอเข้าเดือนอ้ายหรือเดือนธันวาคม นาที่ปลูกข้าวตอหรือข้าวเหนียวจะสุกก่อน ถ้าปีใดอุดมสมบูรณ์ช่วงเดือนธันวาคมต่อถึงเดือนมกราคม จะเป็นช่วงของการเกี่ยวข้าวตลอดทั้งสองเดือน

งานเกี่ยวข้าวไม่เหมือนงานปักดำถ้าปีใดช่วงงาม งานเกี่ยวจะใช้เวลาเป็นสามเท่าของงานปักดำ บางคนข้าวสุกพร้อมกันลำพังสองคนผัวเมียเกี่ยวไม่ทันก็ต้องจ้างแรงงานเพิ่ม "ถ้าเฮาเอาข้าวบ่ทันมันสิขูลงดินแล้วข้าวก็ลีแห้ง" ดังนั้น พอเห็นว่าข้าวเริ่มสุกชาวบ้านก็จะเริ่มเกี่ยวเลย ถ้าทำท่าจะเกี่ยวไม่ทันก็จะจ้างคนมาช่วย ค่าจ้างแรงงานเกี่ยววันละ 100-120 บาท หรือฟ่อนละ 1 บาท (1 ฟ่อน เท่ากับห้ากำมือเกี่ยว) พอเกี่ยวเสร็จแล้วก็ขนข้าวขึ้นลานเรียกว่า "โฮมลาน" ตอนนี้นี้มักจะนิยม "หาคคน" หรือ "เอาแรงกัน" ในการฟาดหรือนวดข้าว ปกติการนวดข้าวจนกระทั่งขนข้าวขึ้นเล้าหรือยุ้งฉางต้องทำให้แล้วเสร็จภายในวันเดียว เจ้าของข้าวจะพิจารณาเองว่าลอมข้าวขนาดนี้จะใช้คนกี่ชัอนก็จะไปหาคคนมาจนครบ การนวดจะต้องให้แล้วก่อนกินข้าวสวย (ข้าวกลางวัน) ประมาณบ่ายสองบ่ายสามโมง พอทุกคนกินข้าวแล้วมักจะไม่อยากทำงานต่อไปอีก ปกติหญิงเจ้าของนาจะเป็นคนเตรียมอาหารการกินไว้ให้พร้อม โดยมากมักจะต้องฆ่าเป็ดฆ่าไก่เพื่อทำลาบเปิดกับต้มไก่ และจะต้องมีขนมด้วย ขนมที่นิยมทำมักจะเป็นสาครูดน้ำกะทิหรือมันแกงบวช นอกจากนี้ยังต้องมีเหล้าโทหรือเหล้าขาวสี่สิบดกรีด้วย พอ นวดข้าวหมดลอม ก็จะหยุดพักกินข้าว พอกินเสร็จก็จะช่วยกันขนข้าวขึ้นรถไปใส่เล้าหรือยุ้งฉาง กว่าจะเสร็จก็ค่ำพอดี เมื่อเสร็จจากนาคคน นี้ ก็จะผลัดเปลี่ยนไปช่วยนาของคนอื่นบ้างเพราะชาวบ้านถือเป็นเรื่องสำคัญว่า ข้าวจะต้องเอาให้ทัน จึงเห็นอกเห็นใจกัน บางบ้านมีแค่แรงงานผัวเมียชาวบ้านก็จะไปช่วยกันด้วยเหตุผลว่า "เหลือโตนถ้าเฮาไปช่วยเขาปีหน้าเขาก็จะมาช่วยเฮา" พอข้าวขึ้นเล้าหมดแล้ว ปกติจะเสร็จภายในเดือนมกราคมของทุกปี ก็เป็นอันว่าหมดหน้านา หรือ ยามเวียก

ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์เป็นต้นไปจะเป็นช่วงหน้าแล้ง หรือ "ยามแล้วนนา" "เกี่ยวข้าวขึ้นเล้าขึ้นแควแล้ว ผู้ใดสิงมือองเท้า บ่ฟ้าวบ่ฝิ่ง(ไม่รีบ)หาเวียกงานใส่เจ้าของ ผู้นั้นถือว่า เป็นผู้บ่มีอันจะกิน เป็นพวกซี้คร้านสันหลังยาว บ่เฮ็ดหยังเฮาแต่เล่น" บางคนทีคิดจะไปรับจ้างทำงานที่อื่น พอข้าวขึ้นเล้าแล้วก็จะรีบไปเลยโดยมากจะไปทั้งผัวทั้งเมีย ถ้ามีลูกออกโรงเรียนแล้วก็จะเอาไปด้วย สำหรับลูกเรียนหนังสือหรือลูกเล็กหย่านมแล้วมักจะฝากยายเอาไว้ จะกลับมาบ้านอีกทีในเทศกาลสงกรานต์ แล้วกลับไปและจะกลับมาอีกครั้งจริง ๆ เมื่อใกล้เดือนหก ซึ่งเป็นช่วงเริ่มต้นฤดูทำนาอีก

ครั้ง สำหรับครอบครัวที่ไม่ไปรับจ้างที่อื่นมักจะเป็นผู้ที่มีพอกอยู่พอกกินจึงไม่ต้องดิ้นรนมาก ประกอบกับช่วงนี้จะมียางตัดอ้อยชุกไปจนถึงเดือนมีนาคม บางคนก็เรียกว่า "ช่วงเวียกหลาย" เพราะมียางมาก ทั้งงานตัดอ้อย ปลูกอ้อย ดายหญ้ามัน ดายหญ้าอ้อย "พอกเกี่ยวข้าวแล้วก็ฟ้าวไปเสียหญ้ามันเพราะหญ้าจะขึ้นหนา ถ้าปล่อยให้ขึ้นหลายจะถอนยาก" เมื่อยางตัดอ้อยขึ้นอ้อยค่อย ๆ ลดลงผู้ชายส่วนใหญ่จะใช้เวลาว่างไปหาของกินเรียกว่า "ไปหาแนวมากิน" เช่น ไปทอดแหหาปลา ซึ่งมักจะนัดกันไปเป็นกลุ่มเหมารดไปยังแหล่งน้ำใกล้เคียง ค่าเหมารดคนละ 10 บาท ได้ปลามาพอกกิน ถ้ามีฝนตกมานิดหนึ่ง พวกผู้ชายก็จะรีบออกไปจับกบ จับเขียด จับอึ่งอ่าง ฝนตกกลางคืนก็ออกกลางคืน ถ้าฝนไม่ตกก็ไป ก่นแย้ ก่นอึ่ง ก่นหนู จับนก จับกะปอม(กิ้งก่า) หาไข่มดแดง ผู้หญิงก็จะอยู่บ้านทอผ้า เลี้ยงหมอน ฝ่ำลูกฝ่ำหลาน บางคนก็รวมกลุ่มกันปลูกผักริมลำห้วยเพื่อขาย พอเข้าเดือนเมษายนหรือช่วงเทศกาลสงกรานต์ จะเป็นช่วงที่ชาวบ้านจะพักผ่อนสนุกสนานล้วน ๆ ยาวไปจนถึงบุญบั้งไฟเดือนหก ซึ่งชาวบ้านบอกว่า "หลังบุญบั้งไฟเดือนหกก็จะมิดจับบเห็นหน้ากันเลยแยกย้ายกันลงท่งลงท่าทำงาน ฮอดปีหน้าฟ้าใหม่ค่อยมาไฮมกันอีก" วงจรชีวิตของชาวบ้านก็จะวนเวียนอยู่อย่างนี้

ภาวะโภชนาการของเด็กวัยแรกเกิดถึงห้าปี

กระทรวงสาธารณสุข เริ่มโครงการเฝ้าระวังและติดตามทางโภชนาการในเด็กแรกเกิดถึงอายุ 60 เดือน ในปี 2525 ตามแนวทางสาธาณสุขมูลฐาน โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5-6 (พ.ศ. 2525-2534) เพื่อติดตามดูแลและปรับปรุงแก้ไขภาวะโภชนาการอย่างต่อเนื่องและมีเป้าหมาย รายละเอียดของเครื่องชี้วัด เป็นกราฟที่กำหนดระดับไว้ 4 ระดับ คือ ปกติ ระดับ 1 (เริ่มผิดปกติ) ระดับ 2 (อันตราย) ระดับ 3 (อันตรายมาก) เมื่อเด็กได้รับการชั่งน้ำหนักและส่วนสูงแล้วบันทึกลงบัตรบันทึกการเจริญเติบโตของเด็ก ก็จะทราบทันทีว่าเด็กอยู่ในเกณฑ์ใด(สุภางค์ จันทวานิช 2539 : 167) จากการสอบถามเจ้าหน้าที่สาธาณสุขประจำสถานีอนามัยบ้านภูเหล็ก ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ระดับหนึ่ง (เริ่มผิดปกติ) เด็กจะมีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์ปกติเล็กน้อย ถ้าให้อาหารเพิ่มเติมหรือให้อาหารเสริมเด็กก็จะมีน้ำหนักอยู่ในเกณฑ์ปกติได้ ส่วนระดับสอง (อันตราย) เด็กจะมีน้ำหนักตัวน้อย ตัวผอม สาเหตุอาจจะเกิดจากการคลอดก่อนกำหนด หรือแม่ป่วยขณะตั้งครรภ์ ณ ระดับนี้พ่อแม่ยังสามารถเลี้ยงดูลูกด้วยตัวเองได้เพียงแต่ต้องให้ความเอาใจใส่อย่างมากในเรื่องอาหารของเด็ก ถ้าเป็นระดับสาม (อันตรายมาก) เด็กจะขาดสารอาหารรุนแรง กลุ่มนี้ต้องนอนรักษาตัวที่โรงพยาบาล จากสถิติ จ.ป.ส. ของหมู่บ้านภูเหล็ก หมู่ 6 พบว่า เด็กแรก

เกิดถึงห้าปีส่วนใหญ่ร้อยละ 87 มีน้ำหนักอยู่ในเกณฑ์ปกติ ที่เหลืออีกร้อยละ 13 อยู่ในกลุ่มขาดสารอาหารระดับหนึ่ง ซึ่งจากการติดตามข้อมูลของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำสถานีอนามัยพบว่า สาเหตุเกิดจากการขาดความรู้ของผู้เลี้ยงดูและความยากจน ซึ่งผู้เลี้ยงจะเป็นทั้งกลุ่มแม่เด็กและกลุ่ม“ยาย”เลี้ยง ทางอนามัยได้แก้ไขโดยการแจกนมและอาหารเสริมให้เด็กกลุ่มนี้ ปัญหาที่พบมากในกลุ่มเด็กที่ “ยาย” เลี้ยงคือ ผู้เฒ่าส่วนใหญ่ไม่เข้าใจเกี่ยวกับภาวะโภชนาการในเด็กหรือเรื่องพัฒนาการของเด็ก แต่ก็ให้ความร่วมมือพาหลานมาซึ่งน้ำหนักและรับวัคซีนตามกำหนดทุกครั้ง เจ้าหน้าที่อนามัยเล่าว่า “ส่วนมากคนแก่จะเอาขนมให้เด็กกิน เพราะเด็กจะอยู่ง่ายไม่กวน ในขณะที่แม่เด็กจะบังคับมากกว่า แล้วคนแก่ยังให้เด็กกินข้าวมากกว่ากับ กับจะเป็นอะไรก็ช่าง เช่น ข้าวเหนียวโรยเกลือ เด็กอาจจะน้ำหนักอยู่ในเกณฑ์แต่ไม่ค่อยแข็งแรง เวลาเด็กเจ็บป่วยถ้าเป็นคนแก่เลี้ยงก็มักจะพามาอนามัยเพราะปัญหาการเงินและการเดินทางไปนอกหมู่บ้านที่ค่อนข้างลำบาก ซึ่งเป็นเรื่องดีที่เจ้าหน้าที่อนามัยจะได้แนะนำหรือเสริมความรู้ในการเลี้ยงเด็กให้กับคนแก่เหล่านี้ได้มากขึ้น”

วิธีเลี้ยงเด็กของชาวบ้าน

ปัจจุบันแม่ทุกคนจะไปคลอดที่โรงพยาบาลของรัฐที่นิยมกันมากก็คือโรงพยาบาลบ้านไผ่ และ ศูนย์อนามัยแม่และเด็ก จังหวัดขอนแก่น บางคนก็ทันสมัยถึงขั้นรู้จักไปฝากคลอดหมอพิเศษที่โรงพยาบาลศรีนครินทร์ ซึ่งเป็นโรงพยาบาลของมหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งยกย่องกันว่าเป็นโรงพยาบาลที่ทันสมัยที่สุดในภาคอีสาน ถ้าจะคลอดที่บ้านก็เพราะเหตุสุดวิสัย เช่น ไปโรงพยาบาลไม่ทัน ถึงกระนั้นชาวบ้านก็ยังตามหมอที่อนามัยมาทำคลอดให้ ญาติพี่น้องทุกคนไม่ว่าจะเป็นยายตาป้าลุงก็ยอมรับการเปลี่ยนแปลงนี้ ปัจจุบันแทบจะไม่มีหมอตาแยหลงเหลืออยู่อีกแล้ว การที่แม่ไปคลอดลูกที่โรงพยาบาลทำให้แม่และยายของเด็กมักจะได้รับความรู้ หรือ คำแนะนำเกี่ยวกับวิธีการเลี้ยงดูเด็ก เช่น วิธีการให้นม การให้อาหารเสริม การดูแลสุขภาพเด็กหรือการสาธารณสุข การดูแลเรื่องความสะอาด และความรู้ด้านโภชนาการ

เมื่อพาเด็กกลับมาบ้าน แม่ยุคใหม่จะซื้ออุปกรณ์ของเด็กอ่อนมาจนครบครัน ไม่ว่าจะเป็น ผ้าอ้อม เบาะนอน ขวดน้ำ เป็ดเด็ก อ่างอาบน้ำ ฟองน้ำ ผ้าขนหนู แป้ง สบู่ อย่างไรก็ตามแม่ทุกคนยังนิยมให้ลูกกินนมแม่ ยกเว้นกรณีลูกไม่ยอมกินนมแม่หรือแม่เตรียมตัวจะไปทำงานที่อื่นหลังคลอดก็จะให้กินนมผงแทน ในช่วงนี้ยายและญาติจะเข้ามาช่วยแนะนำวิธีการให้เด็กกินนม

แม่ การบำรุงร่างกายให้แม่มีน้ำนม ส่วนใหญ่แม่จะให้ลูกกินนมไปจนถึงประมาณขวบเศษ เช่น หนึ่งปีสองเดือน ก็จะให้หย่านม ส่วนการให้นม แม่จะให้นมทุกครั้งที่เด็กร้อง

สำหรับการเลี้ยงเด็กอ่อนวัยแรกเกิดถึง 1 ปี ในช่วงวัย 1-3 เดือน แม่จะให้เด็กกินนมแม่และน้ำสลับกั้นเท่านั้น น้ำที่ให้เด็กอ่อนกินจะต้องเป็นน้ำต้ม แต่ยายส่วนใหญ่จะเคยชินกับการให้เด็กกินข้าว ยายบางคนถึงกับแอบป้อนข้าวหลานตั้งแต่อายุ 15 วันก็มี บางคนก็เริ่มป้อนข้าวหลานตั้งแต่อายุ 1 เดือน เพราะเคยมีประสบการณ์ว่า ถ้าให้เด็กกินข้าวจะอึดท้องกว่าให้กินนมอย่างเดียว แล้วเด็กก็จะไม่ร้องกวนโยเยและนอนหลับดี สำหรับข้าวที่ป้อนถ้าเป็นยุคเมื่อสิบปีก่อน แม่จะเคี้ยวข้าวกับกล้วยให้ละเอียดและป้อนทีละน้อย หรือ ที่เรียกว่าป้อน "ข้าวย่ำ" แต่ปัจจุบัน ยายและแม่ยอมรับการให้อาหารเสริมซีรีแล็ค หรือ ที่ชาวบ้านเรียกว่า "ข้าวซีรีแล็ค" แทน เพราะเห็นว่าทำงานดีเพียงแค่งกับน้ำร้อนก็ป้อนได้แล้วที่สำคัญคือหอมและน่าว่ามีประโยชน์และมีคุณค่าทางอาหาร และสะอาดกว่าการป้อนข้าวย่ำ ที่สำคัญคือแม่รุ่นใหม่เคี้ยวข้าวป้อนลูกไม่เป็น

พอเข้าเดือนที่สี่แม่จะเริ่มให้อาหารเสริม ทั้งหมู่บ้านจะป้อนซีรีแล็คเหมือนกันหมด เพราะใคร ๆ ก็ทำอย่างนี้ ถ้าเด็กกินดีแม่ก็จะป้อนไปเรื่อย ๆ หลายกระป๋อง ถ้าเด็กกินบ้างไม่กินบ้าง แม่ก็จะลองต้มข้าวแล้วบดใส่กล้วยให้ละเอียดสลัปป้อน เกือบจะไม่มีการให้น้ำส้มคั้นแก่เด็ก เพราะส้มหายากและราคาแพง แต่ถ้าแม่เห็นว่าลูกท้องผูกก็จะพยายามหาส้มมาคั้นให้ลูกกินบ้าง

แม่จะป้อนข้าวซีรีแล็คสลักับข้าวต้มบดละเอียดแล้วค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นข้าวต้มและ ไข่หมูสับใส่ผัก หรือบางทีก็ซื้อข้าวใจกุงละ 2 บาท จากร้านค้ามาป้อน จนกระทั่งเด็กอายุครบเจ็ดเดือน ก็จะนิยมเปลี่ยนมาป้อนข้าวเม็ดหรือข้าวหนึ่ง เพราะช่วงนี้เด็กจะคลานคล่องแล้ว เวลาพ่อแม่ล้อมวงกินข้าวเด็กก็จะคลานมาร่วมวง "จก" (หยิบ) ข้าวจากกระติบใส่ปากกินเล่น แม่ก็จะเหมาว่าลูกกินข้าวเม็ดได้แล้ว จึงเลิกป้อนข้าวหั่นมาป้อนข้าวเม็ดให้ลูก สำหรับอาหารที่ป้อนโดยมากจะเป็นอาหารอ่อน ๆ เช่น เนื้อปลาต้มถ้าเป็นอาหารแข็ง เช่น หมูปิ้ง แม่ก็จะเคี้ยวอาหารให้ละเอียดก่อนแล้วแปะใส่ข้าวป้อนลูก บางคนก็ใช้วิธีทุบให้ละเอียดก่อน

เมื่อเด็กย่างเข้าวัยเตาะแตะ อายุประมาณ 1 ปีขึ้นไปเป็นช่วงที่เด็กมีพัฒนาการหลายอย่าง เช่น หัดเดิน หัดพูด รวมทั้งได้เวลาที่แม่จะให้หย่านม ช่วงนี้แม่จะเน้นการป้อนข้าวลูก ให้ห่างกินนม และเร่งให้น้ำเด็กมากขึ้น ดังนั้น ถ้าเด็กไม่กินข้าวก็มักจะนิยมเอายาซาง(ยาเจริญอาหาร) สำหรับเด็กให้เด็กกิน โดยจะมีชาวบ้านด้วยกันเอามาเร่ขายถึงบ้าน ยาซางที่นิยมกันก็คือ ยาซางตราแมวเป่า และตราปืนเพชรขวดละประมาณ 10-12 บาท

ในการดูแลสุขภาพเด็กแม่จะพาลูกไปซังน้ำหนักและฉีดวัคซีนชนิดต่าง ๆ เช่น ไอกรน คอตีบ โปลิโอ จนครบทุกครั้งตามที่หมอฝากให้ผู้ใหญ่ประกาศผ่านเสียงตามสายหรือหอกระจาย

ยข้าวของหมู่บ้านทุกสองเดือน นอกจากนี้แม่จะคอยระมัดระวังเรื่องความอบอุ่นของร่างกายเด็ก เพราะเกรงจะเป็นโรคปอดซึ่งเด็กเป็นกันมาก และระวังเรื่องยุงกัดเพราะกลัวเด็กจะเป็นไข้เลือดออก

ในเรื่องการนอนของเด็ก กลางคืนแม่จะให้ลูกนอนเปล(ที่นอน)ข้าง ๆ แม่เพราะจะได้ให้ลูกกินนมสะดวก ช่วง 1-6 เดือน เด็กจะตื่นกินนมบ่อย พอพลิกตัวแม่จะเอานมใส่ปากลูกส่วนเด็กก็จะยื่นมือไขว่คว้าหาอกแม่ ช่วงนี้แม่จะเหนื่อยมาก ๆ นอกจากจะตื่นให้ลูกกินนมแล้วยังต้องตื่นเปลี่ยนผ้าเปียกให้ลูก ถ้าเด็กร้องกวนแม่ในเวลากลางคืนแม่จะนิยมพาลูกน้อยไปผูกข้อมือ และเป่าศรีษะกับหอมแผนโบราณ ซึ่งมีอยู่หลายคนในหมู่บ้านแล้วแต่ว่าเด็กจะถูกกับหอมคนไหน ที่นิยมมากคือพอบุญเจริญ ในวันศีลหรือวันพระ จะเห็นบรรดาแม่อุ้มลูกน้อยพร้อมด้ายสายสิญจ์เดินมาเป็นทิว เพื่อให้หอมผูกข้อมือให้ ในตอนกลางวันเด็กจะนอนหนึ่งหรือสองครั้ง แม่จะนิยมให้ลูกนอนอุ้ผ้าเพราะเด็กจะนอนนานไม่ตื่นบ่อย สำหรับเปลเหล็กที่ซื้อมาตอนแรกเกิดมักจะถูกปล่อยทิ้งไว้ เพราะเวลาให้เด็กนอนเด็กจะนอนสะดุ้งและหลับไม่นาน

สำหรับการขับถ่ายของเด็กตอนที่ยังไม่ป้อนข้าว พ่อเด็กพลิกตัวก็มักจะถ่ายนิดถ่ายหน่อย ช่วงนี้แม่ต้องเหนื่อยกับการซักผ้าเปื้อน แต่พอเริ่มป้อนข้าวหรือให้อาหารเสริมเด็กจะเริ่มขับถ่ายเป็นเวลา แม่ส่วนใหญ่ไม่ได้ฝึกให้ลูกขับถ่ายเป็นเวลา แต่จะปล่อยให้เด็กปรับตัวเองแล้วคอยจดจำว่าลูกจะขับถ่ายเวลาไหน เช่น ช่วงเช้าหลังป้อนข้าว หรือช่วงสาย หรือช่วงบ่าย แม่ไม่นิยมซื้อกระโถนให้ลูกนั่งถ่าย ถ้าเป็นเด็กอ่อนก็จะจับนั่งถ่ายระหว่างขาของแม่ ถ้าเป็นเด็กเล็กวัยเตาะแตะแม่จะปล่อยให้ขับถ่ายเองแล้วตามไปเช็ดทำความสะอาดให้